

JIGAR KASALLIKLARINI DAVOLASHDA ARTISHOK O'SIMLIGINI TUTGAN O'RNI VA UNING KIMYOVIY TARKIBI

S.Abdullayeva

Andijon davlat universiteti kimyo kafedrasida tayanch doktoranti

Sh.M.Qirg'izov

Andijon davlat universiteti, k.f.d., professor

Annotatsiya. Jigar inson organizmidagi eng muhim bezlardan biri bo'lib, ovqat hazm qilish va metabolik jarayonlar, organizmni tozalash, safro va oqsil sintezi uchun javobgardir. Uning to'g'ri ishlashi butun tananing to'g'ri ishlashini ta'minlaydi. Jigardagi og'ir yuk tufayli u boshqa organlarga qaraganda tez-tez yordam talab qiladi. Ushbu maqolada jigar kasalliklariga davo bo'ladigan o'simlik va uning tarkibidagi kimyoviy moddalarning miqdorlari taxlil qilingan.

АННОТАЦИЯ. Печень является одной из важнейших желез в организме человека и отвечает за переваривание пищи и обменные процессы, очищение организма, синтез желчи и белка. Его правильное функционирование обеспечивает правильное функционирование всего организма. Из-за большой нагрузки на печень она требует более частого ухода, чем другие органы. В данной статье анализируется количество и химический состав растения, применяемого при заболеваниях печени.

ANNOTATION. The liver is one of the most important glands in the human body and is responsible for food digestion and metabolic processes, body cleansing, bile and protein synthesis. Its proper functioning ensures the proper functioning of the whole body. Due to the heavy load on the liver, it requires more frequent help than other organs. This article analyzes the amount and chemical composition of the plant used for liver diseases.

Калит сўзлар: jigar, gepatoprotektor, artishok (*Cynara scolymus*), gidroksisinnamik kislotalar, sinarizin, ekstrakt

Ключевые слова: печень, гепатопротектор, артишок (*Cynara scolymus*), гидроксикоричные кислоты, синаризин, экстракт

Keywords: liver, hepatoprotector, artichoke (*Cynara scolymus*), hydroxycinnamic acids, synarizine, extract

Kirish. Jigar kasalliklarini davolashda ishlatiladigan tabletkalarini ichki organ faoliyatining yomonlashuvi va intoksikatsiya belgilarining paydo bo'lishi bilan kechadigan ma'lum klinik belgilar bo'lgandagina iste'mol qilish kerak. Ba'zi hollarda kompleks terapiya talab etiladi. Dori-darmonlarni davolash samaradorligini oshirish uchun jigar hujayralarini yo'q qilishga olib keladigan omillarni istisno qilish tavsiya etiladi. Yo'ldosh kasalliklarni o'z vaqtida davolash va parhezni qayta ko'rib chiqish kerak.

Bugungi kunda jigarning holatini to'g'rilash va sitoliz tezligini kamaytirish uchun ishlatiladigan ko'plab zamonaviy dorilar mavjud. Bundan tashqari, ushbu dorilar orasida turli xil ta'sir mexanizmlariga ega bo'lgan turli tabiatdagi faol moddalar mavjud. Bunday dorilar umumiy holda "Gepatoprotektorlar" deb nomlanadi.

Gepatoprotektiv faollikka ega bo'lgan dorilarni 3 ta katta guruhga ajratish mumkin:

- o'simlik preparatlari;
- hayvonlardan olingan preparatlar;
- vitaminlar va aminokislotalar.

Eng ko'p ishlatiladigan o'simlik preparatlari orasida muhimi fosfolipidlar (soyada), silibinin (sut qushqo'nmasida), sinarizin (artishokda), glitsirrizin (qizilmiyada) mavjud. Shu bilan birga, dorivor o'simliklarning gepatoprotektiv xususiyatlarini dalillarga asoslangan tibbiyot tamoyillariga muvofiq o'rganish juda qiziq.

Quyida jigar kasalliklarini davolashda ishlatiladigan artishok (*Cynara scolymus*) o'simligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Artishok (ilmiy nomi *Cynara scolymus*) o'simligi uzoq vaqtlardan beri ko'plab davlatlarda ishlatilib kelinmoqda. Uning bargi, guli, urug'i va ildizi iste'mol qilinadi. Artishokning gullari nafaqat mazali, balki sog'lik uchun juda foydalidir.

Artishok-murakkabguldoshlar oilasiga kiruvchi ko'p yillik o'simlik bo'lib, tanasining uzunligi 2 m, ochilmagan gul kurtaklarining diametri 7.5 sm gacha yetishi mumkin.

Hozirda artishok Markaziy va Janubiy Evropa, Shimoliy Afrika, Janubiy Amerika va Kaliforniyada o'sadi. Evropa davlatlarida, ayniqsa, Ispaniya, Italiya, Gretsiyada artishok avvaldan sabzavot ekini sifatida yetishtirilib kelinadi. AQSh hududida iste'mol qilinadigan artishokning asosiy qismi Kaliforniya shtatida yetishtiriladi. XVII asrning boshlarida o'simlik Gollandiyadan Rossiyaga olib kelib ekiladi, lekin iqlim sharoiti o'simlikni keng tarqlishiga to'sqinlik qiladi. Artishok o'simligini Vetnamda topish oson, ular asosan Da Lat, Sapa, Ha Giang, Son La va Tam Dao kabi viloyatlarda yetishtiriladi.

Zamonaviy xalq tabobatida artishok barglari, gullari ekstrakt holida, ildizlari, urug'lari qaynatmalar shaklida yurak kasalliklarida, qondagi qand miqdorini kamaytirishda, xoleretik vosita sifatida, shuningdek, jigar kasalliklarida qo'llaniladi hamda u tanani vitaminlar bilan ta'minlaydi.

O'simlikning kimyoviy tarkibi. Artishok gullarida 3% gacha protein, 15% uglevodlar, vitamin C, E, karotinlar, B1, B2 vitaminlari, mineral tuzlar, inulin, sinarin, flavonoidlar: gidrobenzoy kislotalar, gidrosinnamik kislotalar, lignanlar, flavonlar, flavonollar va fenol hosilasi mavjud. Aniqlangan polifenolik moddalarga apigenin, luteolin, luteolin glyukozid, sinarozid, rutin, xlorogen, kofeik, izoxlorogen kislotalar, luteolin gentiobiozid, skopoletin, gesperitin, gesperisidekosid, gesperizid, gesperitsid lar kiradi. Fenolik moddalar eng ko'p artishok barglarida uchraydi. Urug'lari tarkibida 3% gacha yog' mavjud bo'lib, uning tarkibida a-tokoferol, 5-sigma-, 7-sigma- va avena-sterollar mavjud. Artishok barglarida ko'p miqdorda kaliy, fosfor, mis, natriy, marganes, kalsiy, temir, tutan, rux tuzlari mavjud.

Gidroksisinnamik kislotalar o'simlik dunyosida eng keng tarqalgan biologik faol moddalar turlaridan biridir. Ular fenollarga tegishli va deyarli barcha yuqori o'simliklarda uchraydi.

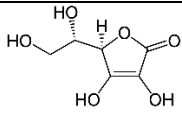
Gidroksisinnamik kislotalar kofein kislotasining hosilalaridir. Ushbu moddalar sinfining eng ko'zga ko'ringan vakillari quyidagi kislotalardir:

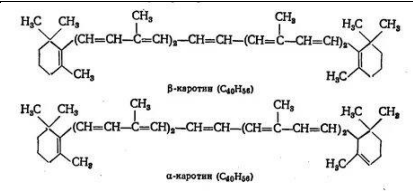
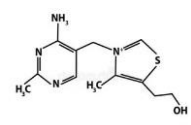
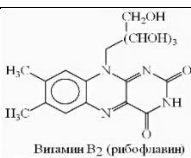
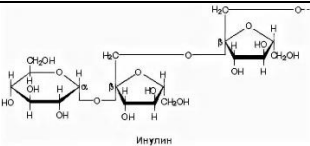
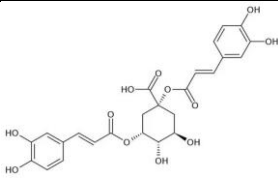
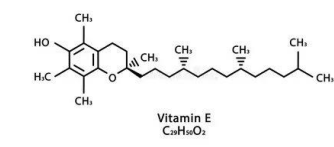
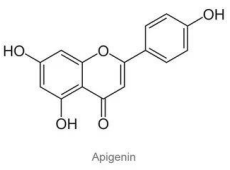
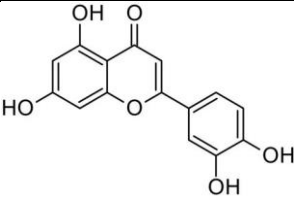
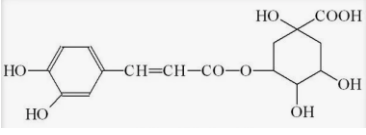
- kumar kislota(n-gidroksisinnamik);
- xlorogen kislota (shu jumladan izomerlari);
- qahva kislotasi (3,4-dioksisinnamik kislota);
- kaftar kislotasi;
- ferul, feruloilkin va uning izomerlari;

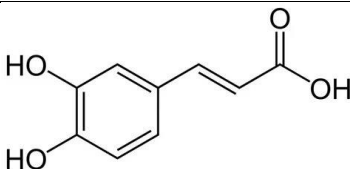
Gidroksisinnamik kislotalar inson organizmiga quyidagi ta'sir ko'rsatishi aniqlangan:

- ferul, kofeik, 1,4-dikofeyik kislotasi - xoleretik ta'sir, buyraklar faoliyatini kuchaytiradi, jigarni toksinlarni zararsizlantirishni rag'batlantiradi;
- kumar kislotasi - tuberkulostatik ta'sir (tuberkulin tayoqchasining ko'payishini bostirish);
- qahva kislotasi - kuchli mikroblarga qarshi ta'sir;
- ferul kislotasi - ionlashtiruvchi nurlanishning zararli ta'sirini zaiflashtiradi; antihipoksik, antioksidant ta'sir, yallig'lanishga qarshi omillar shakllanishining pasayishi, DNK sintezining tezlashishi, antiaritmik ta'sir.

1-jadval. Artishokning kimyoviy tarkibi

№	Modda nomi	Kimyoviy formulasi	Miqdori, mg (100 gr ga nisbatan)
1	Vitamin C		7.2

2	β -karotin	 <p>β-karotin ($C_{40}H_{56}$) α-karotin ($C_{40}H_{56}$)</p>	0.008
3	B ₁ vitamini		0.05
4	B ₂ vitamini	 <p>Vitamin B₂ (riboflavin)</p>	0.0087
5	Inulin	 <p>Inulin</p>	0.2
6	Sinarin		1.2823
7	E vitamin	 <p>Vitamin E $C_{55}H_{102}O_2$</p>	0.19
8	Apigenin	 <p>Apigenin</p>	0.1046
9	Lyuteolin		0.0224
0	Xlorogen kislota		0.7145

1	1	Kofeik kislota		0.1086
2	1	Kalsiy	Ca	21
3	1	Mis	Cu	0.123
4	1	Temir	Fe	0.59
5	1	Margane s	Mn	41
6	1	Fosfor	P	71
7	1	Kaliy	K	277
8	1	Natriy	Na	180
9	1	Rux	Zn	0.4

Xulosa. Artichoke (*Cynara scolymus*) barglari ekstraktining organizmga ijobiy ta'siri keng qamrovli tadqiq qilish orqali tasdiqlangan. Xususan, antioksidant, xoleretik, gepatoprotektiv, safroni kuchaytiruvchi va lipidlarni kamaytiradigan ta'sir ko'rsatishi o'rganilgan bo'lib, bu uning uzoq yillardan buyon qo'llanilishiga ham mos keladi. Hayvonlar ustida o'tkazilgan tadqiqotlarda artishok ildizlari va barglarining suyuq ekstraktlari jigarni himoya qilish qobiliyatini, hatto jigar hujayralarining yangilanishiga yordam berishini ko'rsatgan. Tadqiqotlar hali yakunlanmagan bo'lsa-da, olimlar uning ovqat hazm qilish va ichak muammolari uchun odamlarda uzoq vaqtdan beri qo'llanilib kelinayotganligini isbotladilar. Bundan tashqari, artishokning

organizmdagi xolesterinni kamaytirishdagi o'rni va shu bilan yurak kasalliklarining oldini olishga yordam berishi ham aniqlangan. Qaynatilgan yovvoyi artishok oddiy odamlarda postprandial glisemik va insulinemik reaksiyalarni kamaytiradi, ammo metabolik sindromli bemorlarga ta'sir qilmaydi. Shuning uchun biz ham O'zbekistonda ushbu sabzavot o'simligini o'stirish va iste'mol hajmini ko'paytishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.R.Asqarov. "Tabobat qomusi". Toshkent. "Mumtoz so'z", 2019. -1011 b
2. Машковский М.Д.- "Лекарственные средства" 16-е-изд, М.: «Новая Волна»-2012,-1216 стр
3. Z.Salixojayev "Dori vositalari qo'llanmasi" I jild.— Toshkent: MCHJ „Optimal light“, 2015, — 656 bet.
4. N.D.Qodirov "Farmakognoziya asoslari" 1-qism, o'quv qo'llanma, S.: 2022,-160 b
5. Xolmatov H.X. Qosimov A.I. "Dorivor o'simliklar" , "Ibn Sino" 1994-yil.//(Kholmatov Kh.Kh. Kasimov A.I. "Medicinal plants", "Ibn Sino" 1994.)
6. Xolmatov H.X., Habibov Z. H., Farmakognoziya [Darslik], T., 1967;./(Kholmatov H.Kh., Habibov Z.H., Pharmacognosy [Textbook], T., 1967;.)
7. Xalilulin, TR Jigar funksiyasining buzilishi: klinik va klinik-farmakologik tadqiqotlar: Tibbiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasi uchun dissertatsiya / Rossiya Xalqlar do'stligi universiteti. Moskva, 2012 yil.
8. Ужегов Г.Н. Народная медицина.10000 рецептов от 500 заболеваний.Г. Ужегов.-Москва:Изд-во «Э» 2017.-1088с.
9. Юлдашева, М. Б. Jigar, uning inson organizmidagi vazifalari va ahamiyati / М. Б. Юлдашева, М. Ж. Парпиева, М. И. Саттарова, Д. С. Туйчиева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 10 (352). — С. 234-237. — URL: <https://moluch.ru/archive/352/78210/> (дата обращения: 25.01.2024).

10. Фармакология [Электронный ресурс]: учебник для студентов стоматологических факультетов / под ред. А. А. Свистунова, В. В. Тарасова.-2-е изд. (эл).-Электрон. текстовые дан. (1 файл pdf : 355 с.).-М. : Лаборатория знаний, 2019.

11. Азизова С.С. –“Фармокология” учебник// Т.: “Абу Али ибн Сино”- 2002, 496 с

12. www.lektrava.uz

13. www.greeninfo.ru

14. www.n-resept.ru

15. www.u-lekar.ru